

Evaluation of summer safflower response to different intensities of drought stress in Isfahan region

محمدرضانادری^۱، قربان نورمحمدی^۲، اسلام مجیدی^۳، فرخ درویش^۴، امیرحسین شیرانی راد^۵
و حمید مدنی^۶

خشکی در منطقه اصفهان. مجله علوم زراعی ایران. جلد هفتم، شماره ۳، صفحه: ۲۲۵-۲۱۲.
بررسی عکس العمل گلرنگ تابستانه به شدت های مختلف تنش

/ - - -
A)
(A

.

/ /
.
.
:

تاریخ دریافت: ۱۳۸۲/۱۰/۹

- ۱- استادیار دانشکده کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی- واحد خوراسگان (مکاتبه کننده)
- ۲- استاد دانشکده کشاورزی علوم و تحقیقات تهران
- ۳- استاد پژوهش مؤسسه بیوتکنولوژی کشاورزی- کرج
- ۴- استاد دانشکده کشاورزی علوم و تحقیقات تهران
- ۵- استادیار پژوهش مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر- کرج
- ۶- استادیار دانشکده کشاورزی واحد

گلرنگ گیاهی از خانواده آستراسه (Asteraceae) است که خصوصیات مطلوب و خاص این گیاه نظیر استفاده‌های طبی، صنعتی و غذایی از گلبرگ‌های آن، کیفیت بالای روغن دانه و وجود بیش از ۹۰ درصد اسیدهای چرب غیراشباع به خصوص اسید چرب لینولئیک و اولئیک، مقاومت نسبتاً بالا به شوری و خشکی، سازگاری وسیع به درجه حرارت‌های پائین زمستان و بالای تابستان و فصل رشد کوتاه در کشت تابستانه از جمله مواردی است که آن را به عنوان گیاه روغنی با ارزشی مطرح نموده است (احمدی و امید، ۱۳۷۳).

گلرنگ در ایران تا کنون در مساحت‌های محدود و مزارع پراکنده در استان‌های خراسان، کرمان و فارس کشت می‌شده است ولی به تازگی کشت آن در کشور منجمله در استان اصفهان تا حدی رونق یافته است به طوری که در سال زراعی ۸۳-۸۲ سطح زیر کشت آن در استان اصفهان به ۱۷۶۶ هکتار افزایش یافته است. همچنین گلرنگ به واسطه مقاومت به خشکی امروزه به عنوان یک گیاه زراعی در تناوب دیمزارهای مناطق کوهستانی کشور مطرح است (Akhtarbeg and Pala, 2001). در میان خصوصیات مرفولوژیک، ارتفاع گیاه در گلرنگ یکی از بارزترین و در عین حال مؤثرترین صفات در تعیین پایداری فیزیکی، سطح برگ و نهایتاً عملکرد است (Hang and Evans, 1985). افزایش ارتفاع در جامعه گیاهی به دلیل تشکیل برگ‌های بیشتر و کارتر باعث افزایش جذب نور شده از طریق افزایش تولید مواد فتوسنتزی و بالا رفتن توان رقابتی در مزرعه باعث محصول‌دهی بهتر می‌شود (اهدائی و نورمحمدی، ۱۳۶۳). بسیاری از محققان (الحانی، ۱۳۸۱، جواهری و همکاران، ۱۳۸۱) به تأثیر شرایط محیطی بر ارتفاع گیاه گلرنگ اشاره کرده‌اند. مجد نصیری (۱۳۸۱)، افزایش ارتفاع گلرنگ به موازات افزایش تراکم را گزارش کرده است.

در مطالعه محمدی نیکپور (۱۳۷۴)، متوسط سرعت

رشد محصول گلرنگ در شروع رشد زایشی در حدود ۱۴ گرم در مترمربع در ۱۰ درجه-روز-رشد و در مرحله گل‌دهی ۸ گرم در مترمربع در ۱۰ درجه-روز-رشد بود. در مطالعه مجد نصیری (۱۳۸۱) حداکثر سرعت رشد محصول برای رقم اراک ۲۸۱۱، ۲۷/۳۵ گرم در مترمربع در ۱۰ درجه-روز-رشد بود. سرعت رشد گیاه (Crop Growth Rate) تابع شاخص سطح برگ (Leaf Area Index) و سرعت جذب خالص (Net Assimilation Rate) است و سرعت رشد محصول در توصیف وضعیت استفاده از نور توسط پوشش گیاهی کمک می‌کند. اصولاً در جوامع گیاهی با افزایش شاخص سطح برگ و سن برگ، سرعت جذب خالص کاهش می‌یابد.

هانگ و ایوانز (Hang and Evans, 1985) اعلام داشتند تنش خشکی به واسطه زردی زود رس برگ‌ها باعث کاهش LAI در کانوپی گلرنگ گردید.

شاخص برداشت (Harvest Index) یکی از شاخص‌های مهم فیزیولوژیکی است که بیانگر درصد انتقال مواد فتوسنتزی از اندام‌های رویشی گیاه به دانه‌ها است. در بررسی ارقام مختلف گلرنگ در کرج، برادران و زینالی (۱۳۷۵) همبستگی مثبت و معنی‌داری بین عملکرد دانه و شاخص برداشت به دست آوردند. سینگ و استوسکوپ (Singh and Stoskopf, 1971) اعلام کرده‌اند که عملکرد دانه با شاخص برداشت همبستگی مثبت ولی با رشد رویشی همبستگی منفی دارد. مجد نصیری (۱۳۸۱) در مطالعه خود روی دو رقم و یک لاین گلرنگ متوسط شاخص برداشت کشت بهاره و تابستانه در اصفهان را به ترتیب ۱۷/۵۳ و ۲۱/۷۸ درصد گزارش کرده است. در مطالعه وی شاخص برداشت در کشت تابستانه به طور معنی‌داری از کشت بهاره بیشتر بود ولی پارامتر فوق تحت تأثیر تراکم کاشت قرار نگرفت.

میانگین عملکرد دانه در گلرنگ با اصلاح‌نژادودستیابی به ارقام پرمحصول همچنان روبه افزایش است به طوری که حتی عملکردهای در حد ۴۴۰۰ کیلوگرم در هکتار نیز

مرفولوژیکی، فیزیولوژیکی و عملکرد دانه و روغن گلرنگ و تأثیر این تنش بر موفقیت یا عدم موفقیت کشت تابستانه.

۲- انتخاب بهترین لاین و تراکم کاشت در تنش‌های مختلف خشکی از بین سه لاین مطرح در منطقه و تراکم‌های معمول منطقه.

۳- بررسی ارتباط بین خصوصیات مرفولوژیکی و فیزیولوژیکی گلرنگ با عملکرد دانه و عملکرد روغن.

این آزمایش در تابستان سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱ در مزرعه تحقیقاتی دانشکده کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان واقع در شمال شرق اصفهان (عرض جغرافیائی ۳۲ درجه و ۴۰ دقیقه شمالی و طول جغرافیائی ۵۱ درجه و ۴۸ دقیقه شمالی) انجام گرفت. اقلیم منطقه براساس تقسیم‌بندی کوپن خشک بسیار گرم با تابستان‌های خشک است. میانگین دراز مدت بارندگی و درجه حرارت سالیانه به ترتیب ۱۲۰ میلی‌متر و ۱۶ درجه سانتیگراد است.

بافت خاک زمین مورد مطالعه سیلتی لومی با ۱ درصد کربن آلی و اسیدیته ۷/۸ و هدایت الکتریکی ۳/۵ میلی‌موس بر سانتیمتر در عمق صفر تا ۴۰ سانتی‌متر بود. آزمایش به صورت کرت‌های دوبار خرد شده در قالب طرح پایه بلوک‌های کامل تصادفی در سه تکرار انجام گردید. رژیم‌های آبیاری به عنوان کرت اصلی، تراکم گیاهی به عنوان کرت فرعی و لاین‌ها در کرت فرعی فرعی در هر بلوک آرایش داده شدند. رژیم آبیاری شامل چهار زمان آبیاری شامل: I_1 = آبیاری پس از ۷۰ میلی‌متر تبخیر از تشت کلاس A تا زمان رسیدگی به عنوان تیمار بدون تنش یا شاهد، I_2 = آبیاری پس از ۱۴۰ میلی‌متر تا زمان رسیدگی به عنوان اولین سطح تنش، I_3 = آبیاری پس از ۱۴۰ میلی‌متر و قطع آبیاری در زمان گل‌دهی کامل به عنوان دومین سطح تنش و I_4 = آبیاری پس از ۲۱۰ میلی‌متر تا رسیدگی فیزیولوژیکی به عنوان سومین سطح تنش بود. به طوری که در چهار تیمار فوق

گزارش گردیده است (Amon, 1972). در مطالعه شهسواری و همکاران (۱۳۸۰) در خصوص انتخاب لاین‌های برتر از توده‌های بومی اصفهان در کشت تابستانه دو لاین اصفهان-۸ و اصفهان-۶ با عملکردهای به ترتیب ۵۷۱۴ و ۱۵۴۷ کیلوگرم در هکتار به ترتیب بیشترین و کمترین عملکرد را در سال ۱۳۷۸ داشتند. دریک تحقیق (Nasr, 1978) عملکرد دانه همراه با افزایش تراکم افزایش یافت. در مطالعه لئونارد و فرنچ (Leonard and French, 1969) عملکرد تحت تأثیر تیمارهای آبیاری قرار گرفت. در مطالعه فوق که بر اساس ۶۰ درصد تخلیه رطوبت قابل دسترس تا عمق ۱۲۰ سانتیمتری خاک آبیاری انجام می‌گرفت تیمارهایی شامل آبیاری تا زمان برداشت، آبیاری تا اواخر گل‌دهی، آبیاری تا اوائل گل‌دهی و آبیاری تا دو هفته قبل از گل‌دهی به اجرا در آمد. در این مطالعه عملکرد در تیمارهای فوق به ترتیب ۳۹۵۳، ۴۰۵۶، ۳۳۱۷ و ۲۰۱۱ کیلوگرم در هکتار بود که بین تیمار اول و دوم تفاوت معنی‌داری وجود نداشت ولی بین تیمارهای اول و دوم با تیمار سوم و چهارم تفاوت معنی‌داری وجود داشت.

اگر چه کشت گلرنگ در نواحی گرم و خشک اصفهان سابقه طولانی دارد ولی کشت این گیاه به عنوان یک گیاه روغنی ارزشمند در تناوب زراعی این منطقه اخیراً مطرح شده است (شهسواری و همکاران، ۱۳۸۰). از طرفی با توجه به خشکسالی‌های اخیر و کمبود آب در منطقه، کشت این گیاه به عنوان جایگزین محصولات با نیاز آبی بالا همچون ذرت به عنوان کشت تابستانه پس از برداشت گندم و جو مطرح گشته است (شهسواری و شیر اسماعیلی، ۱۳۷۹)، که در این مورد مسائلی همچون موفقیت کشت تابستانه و نقش مدیریت‌های زراعی روی آن، سازگاری این گیاه با خشکی و میزان آبیاری کم، ارقام قابل کشت و عملکرد دانه و روغن آن در حال حاضر در منطقه مطرح است که این تحقیق با اهداف زیر انجام گرفت.

۱- بررسی تأثیر تنش خشکی با شدت‌های مختلف و قطع آبیاری در مرحله گل‌دهی بر خصوصیات

به ترتیب ۸، ۹، ۱۵ و ۷ نوبت آبیاری انجام گرفت. تراکم گیاهی شامل سه تراکم شامل: $D_1 = 31$ ، $D_2 = 20$ و $D_3 = 13/3$ بوته در مترمربع و لاین‌ها شامل سه لاین (Line) L_1 = اصفهان-۸، L_2 = اصفهان-۲۴ و L_3 = اصفهان-۴۴ انتخابی از توده بومی اصفهان بود. هر کرت شامل ۶ ردیف کاشت به طول ۸ متر و فاصله ردیف ۵۰ سانتی‌متر بود. کاشت در هر دو سال به صورت هیرم کاری و در پنجم تیر ماه انجام گرفت و کلیه عملیات مربوط به داشت به جز آبیاری به صورت یکسان در کرت و بر اساس عرف منطقه انجام شد و به منظور مطالعه صفت مرفولوژیکی ارتفاع بوته و صفات فیزیولوژیکی شاخص سطح برگ، سرعت رشد محصول و سرعت جذب خالص در زمان گل‌دهی و به منظور مطالعه شاخص برداشت و صفات کمی عملکرد گل، عملکرد دانه و عملکرد روغن، نمونه‌برداری‌های لازم انجام گرفت. درصد روغن دانه‌ها توسط دستگاه NMR در آزمایشگاه بخش دانه‌های روغنی مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر کرج تعیین گردید و داده‌های حاصله از دو سال با استفاده از نرم‌افزار آماری MSTAT-C تجزیه واریانس مرکب شدند و میانگین‌ها به روش دانکن در سطح احتمال ۵ درصد مقایسه شد و نمودارها با نرم‌افزار Excell رسم گردیدند.

تجزیه واریانس مرکب داده‌ها نشان داد که ارتفاع بوته به طور معنی‌دار تحت تأثیر تیمارهای آبیاری قرار گرفت (جدول ۱)، به طوری که بیشترین ارتفاع بوته در تیمار آبیاری پس از ۷۰ میلیمتر تبخیر و به میزان $101/3$ سانتیمتر و کمترین ارتفاع بوته در تیمار آبیاری پس از ۲۱۰ میلیمتر تبخیر و به میزان $67/5$ سانتیمتر حاصل گردید. همچنین ارتفاع بوته در تیمار آبیاری پس از ۱۴۰ میلیمتر تبخیر تا گل‌دهی و تا رسیدگی در یک گروه آماری قرار گرفتند و از نظر مقدار کمتر از تیمار شاهد آبیاری و بیشتر از سطح سوم تنش بودند اگر چه ارتفاع

گیاه در هر سه سطح تنش با یکدیگر اختلاف معنی‌داری نشان ندادند (جدول ۲). نتایج به دست آمده بیانگر کاهش ارتفاع گلرنگ به موازات افزایش شدت تنش خشکی است. کاهش ارتفاع گیاه به موازات افزایش تنش خشکی را می‌توان به اختلال در فتوسنتز به واسطه تنش خشکی و کاهش تولید مواد فتوسنتزی جهت ارائه به بخش‌های در حال رشد گیاه و نهایتاً عدم دستیابی گیاه به پتانسیل ژنتیکی از نظر ارتفاع نسبت داد. اثر تراکم گیاهی بر ارتفاع بوته نیز معنی‌دار گردید (جدول ۱). اثر تراکم بر ارتفاع بوته به صورت افزایش ارتفاع بوته همراه با کاهش تراکم ظاهر گردید. (جدول ۲). به طوری که بالاترین ارتفاع گیاهی مربوط به تراکم $13/3$ بوته در مترمربع و به میزان $84/08$ سانتیمتر بود. اگر چه انتظار می‌رفت همراه با افزایش تراکم به دلیل رقابت جهت دریافت نور، ارتفاع گیاهان هم افزایش یابد (مجد نصیری، ۱۳۸۱)، ولی در این مطالعه عکس این حالت اتفاق افتاده است. به نظر می‌رسد علت آن وجود تنش خشکی در سه تیمار از چهار تیمار آبیاری رقابت شدید گیاهان جهت دریافت آب و مواد غذایی در تراکم‌های بالای تیمارهای تنش خشکی است و بنابراین همراه با افزایش تراکم گیاهی، ارتفاع گیاهان کاهش یافته است. وجود اثرات متقابل بین تراکم و آبیاری در هر دو سال در مورد ارتفاع گیاه بیانگر این مطلب است (شکل ۱). لاین‌های مورد بررسی در هر دو سال آزمایش از نظر ارتفاع بوته اختلاف معنی‌داری با یکدیگر نشان دادند (جدول ۱)، به طوری که در سال ۸۱، بالاترین ارتفاع به میزان $83/27$ سانتیمتر مربوط به لاین اصفهان-۲۴ بود و لاین اصفهان-۸ با ارتفاع $79/11$ سانتیمتر دارای کمترین ارتفاع بود. در این مطالعه اثر سال و اثر متقابل سال با فاکتورهای اصلی، فرعی و فرعی فرعی بر روی ارتفاع بوته معنی‌دار نگردید (جدول ۱). میزان سطح برگ در هر پوشش گیاهی به عوامل زیادی بستگی دارد که از مهم‌ترین آن‌ها تاریخ کاشت، تراکم گیاهی، مدیریت‌های زراعی و تنش‌های محیطی

بالاخص تنش خشکی را می توان ذکر کرد. نتایج تجزیه واریانس این صفت (جدول ۱)، نشان داد که اثر تنش خشکی بر شاخص سطح برگ در زمان گل دهی از نظر آماری معنی دار بوده است. مقایسه میانگین های مربوط به این صفت (جدول ۲) نشان داد که اعمال تنش خشکی باعث افت نسبتاً شدیدی در این صفت در تمام سطوح تنش خشکی گردیده است. اکثر منابع فیزیولوژیکی به کاهش سطح برگ کانوپی گیاهی به واسطه تنش خشکی اشاره کرده اند که دلیل این عکس العمل غالباً کاهش میزان سرعت و گسترش سطح برگ ها به واسطه اختلال در فتوسنتز و کاهش آماس سلولی و بالاخص زردی برگ ها و ریزش زودرس آن ها در زمان شروع رشد زایشی در نتیجه اعمال تنش خشکی است. هانگ و ایوانز (Hang and Evans, 1985) نیز اعلام داشته اند که تنش خشکی به واسطه زردی زودرس برگ ها باعث کاهش شاخص سطح برگ در کانوپی گلرنگ گردید. هاشمی دزفولی (Hashemi-Dezfouli, 1994) نیز نتیجه مشابهی را گزارش کرده است. در این مطالعه اثر سال و کلیه اثرات متقابل سال با فاکتورهای اصلی، فرعی و فرعی فرعی بر روی شاخص سطح برگ معنی دار نگردید (جدول ۱).

سرعت جذب خالص در زمان گل دهی تحت تأثیر تیمارهای آبیاری قرار گرفت (جدول ۱)، روند تغییر سرعت جذب خالص در تیمارهای مختلف آبیاری بیانگر افزایش این شاخص فیزیولوژیکی به موازات افزایش شدت تنش خشکی است (جدول ۲). به طوری که بیشترین سرعت جذب خالص به مقدار ۱۴/۸۳ گرم در مترمربع در روز مربوط به تیمار حداکثر تنش (آبیاری پس از ۲۱۰ میلیمتر تبخیر) بود و بعد از آن تیمار دوم تنش با ۱۲/۷۴ و تیمار اول تنش با ۱۲/۳۲ و در نهایت تیمار شاهد با ۹/۰۳ گرم در مترمربع در روز کمترین میزان این شاخص را به خود اختصاص داد. افزایش سرعت جذب خالص به موازات افزایش تنش خشکی به رغم کاهش سرعت رشد محصول را می توان به

کاهش شاخص سطح برگ به موازات افزایش تنش خشکی نسبت داد، به این صورت که همراه با افزایش تنش خشکی و کاهش شاخص سطح برگ، میزان نور رسیده به واحد سطح برگ کانوپی گیاه افزایش یافته است و به این صورت بازده تولید توسط واحد سطح گیاه یا به عبارتی سرعت جذب خالص افزایش یافته است. به هر حال وجود مقادیر نسبتاً بالای سرعت جذب خالص توسط مقادیر پائین شاخص سطح برگ می تواند بیانگر نقطه اشباع نوری (Light saturation point) بالای گلرنگ باشد.

اثر تیمارهای تراکم بر سرعت جذب خالص در زمان گل دهی از نظر آماری معنی داری نگردید (جدول ۱). عدم تفاوت معنی دار سرعت جذب خالص در تراکم های مختلف را می توان به عدم تفاوت شاخص سطح برگ در این تیمارها نسبت داد. لاین های مورد بررسی از نظر سرعت جذب خالص در سطح ۱ درصد تفاوت معنی داری داشتند (جدول ۱). به طوری که در جدول مقایسه میانگین ها (جدول ۲) نشان داده شده است لاین اصفهان- ۸ با ۱۱/۵۹ گرم بر مترمربع در روز به طور معنی داری سرعت جذب خالص کمتری نسبت به دو لاین اصفهان- ۲۴ و اصفهان- ۴۴ داشته است. در این مطالعه اثر سال و کلیه اثرات متقابل سال با فاکتورهای اصلی، فرعی و فرعی فرعی بر روی سرعت جذب خالص معنی دار نگردید (جدول ۱).

سرعت رشد محصول در زمان گل دهی به طور معنی داری تحت تأثیر تیمارهای آبیاری قرار گرفت (جدول ۱). مقایسه میانگین ها (جدول ۲) نشان داد که سرعت رشد محصول در تیمار آبیاری پس از ۷۰ میلیمتر تبخیر با ۳۲/۹۱ گرم در مترمربع در روز بالاترین میزان بوده و از نظر آماری با سه تیمار آبیاری دیگر متفاوت بوده است. تیمارهای تنش در سه سطح به ترتیب با مقادیر ۲۲/۶۹، ۱۹/۸۲ و ۱۸/۵۵ گرم در مترمربع در روز در دو گروه آماری قرار داشتند. نتایج بیانگر کاهش میانگین سرعت رشد محصول در زمان گل دهی

به واسطه اعمال تنش خشکی در گیاه گلرنگ است که در این مورد کاهش سطح برگ به واسطه اعمال تنش خشکی را می توان اصلی ترین دلیل این عکس العمل دانست. به نظر می رسد نقش منفی کمبود آب در آماس سلول و به دنبال آن کاهش رشد سلولی و گسترش اندام های رویشی به خصوص سطح برگ عامل اصلی در کاهش سرعت رشد محصول باشد. اثر تراکم بر سرعت رشد محصول معنی دار گردید (جدول ۱). میانگین سرعت رشد محصول در تراکم های ۳۱ و ۲۰ بوته در مترمربع تفاوت معنی داری نداشتند، در حالی که تراکم ۱۳/۳ بوته در مترمربع به طور معنی داری سرعت رشد محصول کمتری نسبت به دو تراکم قبلی داشت. به نظر می رسد نا توانی کانوپی گیاهی در تراکم پائین ۱۳/۳ بوته در مترمربع در تولید ماده خشک کل عامل اصلی کاهش سرعت رشد محصول در این تراکم و دلیل اصلی آن عدم بهره گیری بهینه و کامل از امکانات محیط است (Able, 1976 and Nasr *et al.*, 1978).

لاین های مورد بررسی از نظر سرعت رشد محصول اختلاف معنی داری نداشتند (جدول ۱). ولی اثر متقابل لاین و آبیاری در سطح ۱ درصد معنی دار گردید به طوری که در شرایط بدون تنش خشکی و تنش شدید (سطح سوم تنش) لاین اصفهان- ۴۴ و اصفهان- ۸ به طور معنی داری نسبت به لاین اصفهان- ۲۴ برتری داشتند در حالی که در سطح اول تنش، لاین اصفهان- ۲۴ بر لاین اصفهان- ۴۴ برتری داشت و سطح دوم تنش لاین های ۲۴ و ۴۴ بدون تفاوت آماری بر لاین ۸ برتری داشتند. سه لاین مورد بررسی از نظر آماری در این صفت فاقد تفاوت معنی داری بودند (شکل ۲). اختلاف بین دو سال و نیز اثر متقابل سال با فاکتورهای اصلی، فرعی و فرعی فرعی در مورد سرعت رشد محصول معنی دار نبود (جدول ۱).

یکی از اهداف کشت گلرنگ در بسیاری از کشورها از جمله ایران برداشت گل است. در مطالعه حاضر اثر تیمارهای آبیاری بر عملکرد گل معنی دار بود (جدول ۳). نتایج بیانگر این مطلب است که عملکرد گل به طور

معنی داری به واسطه تنش خشکی کاهش یافته است (جدول ۴)، به طوری که در هر دو سال آزمایش بالاترین عملکرد گل در تیمار شاهد و به میزان ۳۳۰/۳ کیلوگرم در هکتار و در سطح سوم تنش عملکرد گل با مقدار ۱۵۸/۱ کیلوگرم در هکتار در پائین ترین سطح بوده است. به نظر می رسد تنش خشکی به موازات محدود کردن رشد رویشی، احتمالاً اندازه طبق ها و تعداد گل ها در هر طبق را کاهش داده و به این شکل عملکرد گل کاهش یافته است. عملکرد گل تحت تأثیر لاین قرار نرفت ولی اثر تراکم در سطح احتمال ۵ درصد معنی دار گردید به طوری که عملکرد گل با مقدار ۲۳۶/۷ کیلوگرم در هکتار در تراکم ۲۰ بوته در مترمربع به طور معنی داری از عملکرد گل در تراکم ۱۳/۳ بوته به میزان ۲۰۷/۴ کیلوگرم در هکتار بیشتر بود.

عملکرد دانه در هر دو سال آزمایش به طور معنی داری تحت تأثیر تیمارهای آبیاری قرار گرفت (جدول ۳). به طوری که بالاترین عملکرد در تیمار شاهد و کمترین عملکرد در تیمار آبیاری پس از ۱۴۰ میلیمتر تبخیر تا زمان گل دهی به دست آمد (جدول ۴). همچنین بین تیمار آبیاری پس از ۱۴۰ میلیمتر تبخیر تا گل دهی و آبیاری پس از ۲۱۰ میلیمتر تبخیر تا رسیدگی فیزیولوژیکی تفاوت معنی داری وجود نداشت که این نتیجه بیانگر عملکرد بالای گلرنگ در شرایط رطوبت کافی و عملکرد قابل قبول این محصول در شدت های مختلف تنش خشکی است. عملکرد دانه در سطح احتمال ۱ درصد تحت تأثیر سطوح مختلف تراکم قرار گرفت (جدول ۳). بالاترین عملکرد دانه مربوط به تراکم ۲۰ بوته در مترمربع بود که به طور معنی داری از تراکم ۱۳/۳ بوته در مترمربع بیشتر بود ولی با تراکم ۳۱ بوته در مترمربع تفاوت معنی داری نداشت. عملکرد پائین تر دانه در تراکم پائین ۱۳/۳ بوته در مترمربع نسبت به دو تراکم دیگر را می توان به عدم استفاده بهینه از پتانسیل محیطی در تراکم پائین نسبت داد. اختلاف بین لاین ها از نظر عملکرد دانه معنی دار نگردید. (جدول ۳).

ولی بین تیمار قطع آبیاری در مرحله گل دهی و تیمار آبیاری پس از ۲۱۰ میلیمتر تبخیر تا رسیدگی از نظر آماری تفاوت معنی داری مشاهده نگردید. نتایج بیانگر این مطلب است که با اعمال تنش خشکی به گلرنگ عملکرد روغن به شدت کاهش می یابد ولی از طرفی با افزایش شدت تنش در سطوح بعدی افت عملکرد روغن با شدت کمتری انجام می شود به طوری که قطع آبیاری در مرحله گل دهی باعث افت ۲۲ درصد عملکرد روغن نسبت به آبیاری تا مرحله رسیدگی در تیمار آبیاری پس از ۱۴۰ میلیمتر گردیده است. افت عملکرد روغن در تیمار آبیاری پس از ۲۱۰ میلیمتر نسبت به تیمار آبیاری

عملکرد روغن عمده ترین محصول اقتصادی حاصل از کشت و کار گلرنگ است. در مطالعه حاضر عملکرد روغن در تیمارهای مختلف آزمایشی اندازه گیری گردید و نتایج حاصله بیانگر تأثیر معنی دار تیمار آبیاری بر عملکرد روغن گلرنگ است (جدول ۳). به طوری که عملکرد روغن در تیمار شاهد با مقدار ۱۱۷۹ کیلوگرم در هکتار به طور معنی داری از هر سه سطح تنش زیادتر بوده است (جدول ۴). بررسی ها در سطوح تنش هم بیانگر کاهش معنی داری در عملکرد روغن در تیمار قطع آبیاری در مرحله گل دهی در مقایسه با تیمار آبیاری پس از ۱۴۰ میلیمتر تبخیر تا رسیدگی فیزیولوژیکی است،

جدول ۱- خلاصه تجزیه واریانس مرکب ارتفاع بوته (سانتی متر)، شاخص سطح برگ، سرعت رشد محصول

(گرم در مترمربع در روز) و سرعت جذب خالص (گرم در مترمربع در روز) در زمان گل دهی

Table1. Summary of combined Analysis of variance for plant height (cm), LAI, CGR ($\text{gm}^{-2} \text{day}^{-1}$) and NAR ($\text{gm}^{-2} \text{day}^{-1}$)

منابع تغییرات S.O.V.	درجه آزادی	میانگین مربعات MS			
		ارتفاع بوته Plant height	شاخص سطح برگ LAI	سرعت رشد محصول CGR	سرعت جذب خالص NAR
(Y)	سال	104.31 ^{ns}	0.59 ^{ns}	78.783 ^{ns}	0.071 ^{ns}
E _a	خطای الف	326.79	3.75	45.753	158.808
(I)	آبیاری	11024.30 ^{**}	57.65 ^{**}	2292.23 ^{**}	311.237 ^{**}
(I×Y)	سال × آبیاری	3.38 ^{ns}	0.046 ^{ns}	4.11 ^{ns}	0.858 ^{ns}
E _b	خطای ب	62.95	0.234	16.29	25.418
(D)	تراکم	1430.53 ^{**}	0.541 ^{ns}	118.613 ^{**}	0.597 ^{ns}
(Y×D)	سال × تراکم	0.045 ^{ns}	0.117 ^{ns}	0.36 ^{ns}	1.079 ^{ns}
(I×D)	آبیاری × تراکم	140.94 ^{**}	0.581 [*]	17.896 ^{ns}	19.87 ^{ns}
(Y×I×D)	سال × آبیاری × تراکم	0.846 ^{ns}	0.186 ^{ns}	0.16 ^{ns}	0.120 ^{ns}
E _c	خطای ج	26.39	0.199	13.335	11.28
(L)	لاین	311.79 ^{**}	0.697 ^{ns}	2.574 ^{ns}	24.945 ^{**}
(Y×L)	سال × لاین	1.10 ^{ns}	0.169 ^{ns}	0.055 ^{ns}	0.106 ^{ns}
(I×L)	آبیاری × لاین	200.1 ^{**}	0.39 ^{ns}	24.365 ^{**}	10.586 ^{ns}
(Y×I×L)	سال × آبیاری × لاین	0.94 ^{ns}	0.148 ^{ns}	0.02 ^{ns}	0.597 ^{ns}
(D×L)	تراکم × لاین	67.87 ^{**}	0.697 ^{ns}	2.286 ^{ns}	21.584 ^{**}
(Y×D×L)	سال × تراکم × لاین	0.706 ^{ns}	0.129 ^{ns}	0.051 ^{ns}	0.133 ^{ns}
(I×D×L)	آبیاری × تراکم × لاین	80.46 ^{**}	0.706 [*]	4.473 ^{ns}	16.032 ^{**}
(Y×I×D×L)	سال × آبیاری × تراکم × لاین	1.57 ^{ns}	0.123 ^{ns}	0.035 ^{ns}	0.385 ^{ns}
E _D	خطای د	19.42	0.209	0.869	4.192
CV%		5.42	21.28	8.37	16.74

* and **: Significant at 1% and 5% levels, respectively.

* و **: به ترتیب معنی دار در سطح احتمال ۱ و ۵ درصد.

ns: Non significant.

ns: غیر معنی دار.

بالاترین سطح بوده است بنابراین در هر دو سال آزمایش گلرنگ در تراکم ۲۰ بوته در مترمربع عملکرد روغن بالاتری نسبت به تراکم‌های دیگر تولید کرده است. لاین‌های مورد بررسی از نظر عملکرد روغن دارای تفاوت معنی‌دار بودند به طوری که لاین اصفهان-۲۴ با ۷۲۲/۹ کیلوگرم در هکتار بالاترین عملکرد روغن را به خود اختصاص داد (جدول ۴).

شاخص برداشت معیاری از کارایی انتقال مواد فتوسنتزی تولید شده در گیاه به دانه است. در این مطالعه شاخص برداشت در سطح ۱ درصد تحت تأثیر تیمارهای آبیاری قرار گرفت (جدول ۴). مقایسه میانگین‌های مربوط به این

پس از ۱۴۰ میلیمتر تا رسیدگی ۱۸ درصد است در حالی که افت عملکرد روغن در تیمار آبیاری پس از ۱۴۰ میلیمتر تا رسیدگی نسبت به تیمار شاهد حدود ۴۶ درصد است. به نظر می‌رسد در شرایط مساعد محیطی گلرنگ توانائی بالائی در تولید روغن دارد ولی در شرایط سخت محیطی هم این پتانسیل را تا حدودی حفظ می‌کند. عملکرد روغن در هر دو سال به طور معنی‌داری تحت تأثیر سطوح مختلف تراکم قرار گرفت (جدول ۳). به طوری که مقایسه میانگین‌های مربوط به این صفت (جدول ۴) نشان می‌دهد عملکرد روغن در تراکم ۲۰ بوته در مترمربع با مقدار ۷۶۵ کیلوگرم در هکتار در

جدول ۲- مقایسه میانگین‌های اثرات اصلی برخی صفات

Table 2. Mean comparison of main effects of some traits

تیمار Treatment	ارتفاع بوته Plant Height(cm)	شاخص سطح برگ LAI	سرعت رشد محصول CGR(gm ⁻² day ⁻¹)	سرعت جذب خالص NAR(gm ⁻² day ⁻¹)
سال Year				
(2001)	80.6 a	2.09 a	22.89 a	12.20 a
(2002)	82.0 a	2.20 a	24.10 a	12.30 a
آبیاری Irrigation				
I ₁	101.30 a	3.7 a	32.91 a	9.03 c
I ₂	77.90 b	1.9 b	22.96 b	12.32 b
I ₃	78.20 b	1.6 c	19.82 c	12.74 ab
I ₄	67.50 b	1.4 d	18.55 c	14.83 a
تراکم (بوته در مترمربع) Density plant/m ²				
D ₁ (31)	76.13 b	2.15 ab	24.09 a	12.23 a
D ₂ (20)	83.59 a	2.23 a	24.36 a	12.32 a
D ₃ (13.3)	48.08 a	2.05 ab	22.02 b	12.14 a
لاین (Line)				
L ₁ (Esfahan-8)	79.11 c	2.25 a	23.69 a	11.59 b
L ₂ (Esfahan-24)	83.27 a	2.06 ab	23.28 a	12.35 a
L ₃ (Esfahan-44)	81.41 b	2.12 ab	23.56 a	12.75 a

میانگین‌های با حروف مشترک در هر ستون از نظر آماری در سطح احتمال ۵٪ اختلاف معنی‌داری ندارند.

Means followed by similar letters in each column are not significantly different at 5% probability level- using Duncan Multiple Range Test (DMAT).

- I₁. Irrigation after 70 mm evaporation from class A pan to maturity
 I₂. Irrigation after 140 mm evaporation from class A pan to maturity
 I₃. Irrigation after 140 mm evaporation from class A pan to flowering
 I₄. Irrigation after 210 mm evaporation from class A pan to maturity

- I₁. آبیاری پس از ۷۰ میلی‌متر تبخیر از تشتک کلاس A تا رسیدگی
 I₂. آبیاری پس از ۱۴۰ میلی‌متر تبخیر از تشتک کلاس A تا رسیدگی
 I₃. آبیاری پس از ۱۴۰ میلی‌متر تبخیر از تشتک کلاس A تا گل‌دهی
 I₄. آبیاری پس از ۲۱۰ میلی‌متر تبخیر از تشتک کلاس A تا رسیدگی

جدول ۳- خلاصه تجزیه واریانس مرکب عملکرد گل، عملکرد روغن، عملکرد دانه (کیلوگرم در هکتار) و شاخص برداشت (درصد)

Table 3. Summary of combined analysis of variance for flower yield (kg/ha⁻¹), oil yield (kg/ha⁻¹), grain yield (kg/ha⁻¹) and harvest index (%)

منابع تغییرات S.O.V	درجه آزادی df	میانگین مربعات MS			شاخص برداشت H.I	
		عملکرد گل Flower yield	عملکرد روغن Oil yield	عملکرد دانه Grain yield		
(Y)	سال	1	105160.91 ^{ns}	473016.9 ^{ns}	4057666.8 ^{ns}	4.22 ^{ns}
E _a	خطای الف	4	70130.17	78671.3	4875695.7	180.36
(I)	آبیاری	3	311915.53 ^{**}	5571541.1 ^{**}	53364938.9 ^{**}	234.28 ^{**}
(I×Y)	سال × آبیاری	3	5958.74 ^{ns}	46109.3 ^{ns}	163310.1 ^{ns}	0.224 ^{ns}
E _b	خطای ب	12	3654.66	26580.9	300425.8	30.517
(D)	تراکم	2	15712.18 [*]	271772.5 ^{**}	2544623.8 ^{**}	66.881 ^{**}
(Y×D)	سال × تراکم	2	171.31 ^{ns}	584.3 ^{ns}	9132.8 ^{ns}	0.019 ^{ns}
(I×D)	آبیاری × تراکم	6	13618.56 ^{**}	103301.3 ^{**}	1034880.5 ^{**}	8.543 ^{ns}
(Y×I×D)	سال × آبیاری × تراکم	6	422.29 ^{ns}	1329.7 ^{ns}	1024.3 ^{ns}	0.166 ^{ns}
E _c	خطای ج	32	3675.99	19121.6	276532.8	3.881
(L)	لاین	2	9821.43 ^{ns}	19124.1 [*]	138015.1 ^{ns}	9.839 ^{ns}
(Y×L)	سال × لاین	2	418.23 ^{ns}	20.2 ^{ns}	1545.6 ^{ns}	0.253 ^{ns}
(I×L)	آبیاری × لاین	6	3812.31 ^{**}	19683.9 [*]	306624.3 ^{**}	1.308 ^{ns}
(Y×I×L)	سال × آبیاری × لاین	6	204.04 ^{ns}	1005.6 ^{ns}	5218.5 ^{ns}	0.529 ^{ns}
(D×L)	تراکم × لاین	4	2920.57 ^{ns}	16301.1 ^{ns}	219914.5 [*]	13.800 ^{ns}
(Y×D×L)	سال × تراکم × لاین	4	71.09 ^{ns}	2743.3 ^{ns}	5337.5 ^{ns}	0.699 ^{ns}
(I×D×L)	آبیاری × تراکم × لاین	12	6351.53 ^{**}	15491.9 [*]	253344.3 ^{**}	12.618 ^{**}
(Y×I×D×L)	سال×آبیاری×تراکم×لاین	12	300.93 ^{ns}	1909.7 ^{ns}	2607.2 ^{ns}	0.704 ^{ns}
E _D	خطای د	96	1390.63	7269.3	85244.1	3.691
CV%			16.78	12.09	11.96	6.91

* and **: Significant at 1% and 5% levels, respectively.

ns: Non significant.

* و **: به ترتیب معنی دار در سطح احتمال ۱ و ۵ درصد.

ns: غیر معنی دار.

سطوح دیگر تنش گردیده است به طوری که بالاترین شاخص برداشت مربوط به تیمار آبیاری پس از ۲۱۰ میلیمتر و به میزان ۳۰/۸۶ درصد بوده است در حالی که

صفت نشان داد که در هر دو سال آزمایش تنش خشکی در شدیدترین سطح اعمال شده باعث افزایش معنی داری در شاخص برداشت نسبت به تیمار شاهد و

جدول ۴- مقایسه میانگین اثرات اصلی برخی صفات

Table 4. Mean comparison of main effects of some traits

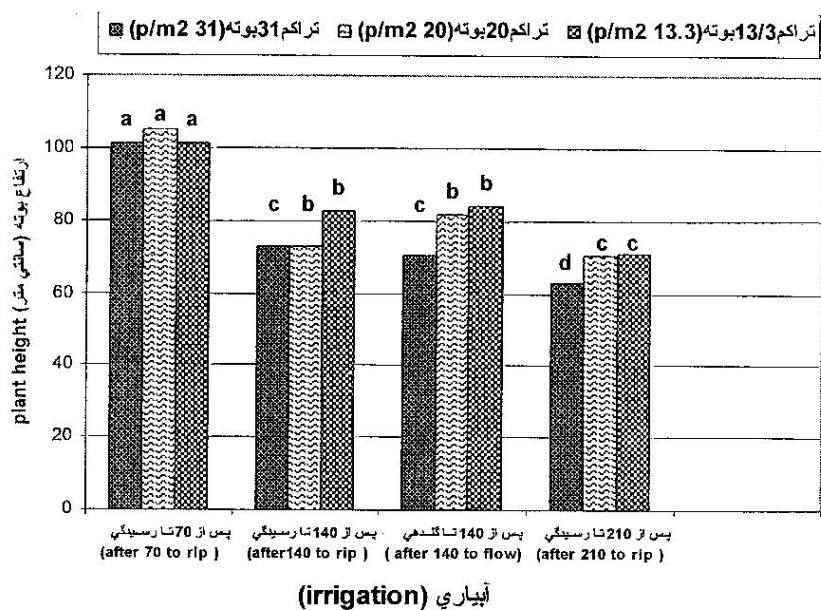
شاخص برداشت	عملکرد دانه	عملکرد روغن	عملکرد گل	تیمار
HI	Grain yield	Oil yield	Flower yield	Treatment
%	Kg/ha	Kg/ha	Kg/ha	
سال Year				
27.70 a	2304.8 a	659.0 a	199.00 a	80 (2001)
28.00 a	2578.9 a	752.0 a	243.00 a	81 (2002)
آبیاری Irrigation				
26.15 b	3898 a	1179.0 a	230.3 a	I ₁
27.05 b	2252 b	631.3 b	211.1 b	I ₂
27.19 b	1759 c	492.6 c	184.6 c	I ₃
30.86 a	1858 c	519.0 c	158.1 d	I ₄
تراکم (بوته در مترمربع)				
Density plant/m ²				
26.70 b	2457 a	708.9 b	218.8 ab	D ₁
28.28 a	2622 a	765.0 a	236.7 a	D ₂
28.45 a	2247 b	642.2 c	207.4 b	D ₃
لاین (Line)				
28.03 a	2492 a	702.6 ab	227.7 a	L ₁
28.02 a	2418 a	722.9 a	227.8 a	L ₂
27.39 a	2415 a	696.0 b	207.5 b	L ₃

میانگین‌های با حروف مشترک در هر ستون از نظر آماری در سطح احتمال ۵٪ اختلاف معنی‌داری ندارند.

Means followed by similar letters in each column are not significantly different at 5% probability level- using Duncan Multiple Range Test (DMAT).

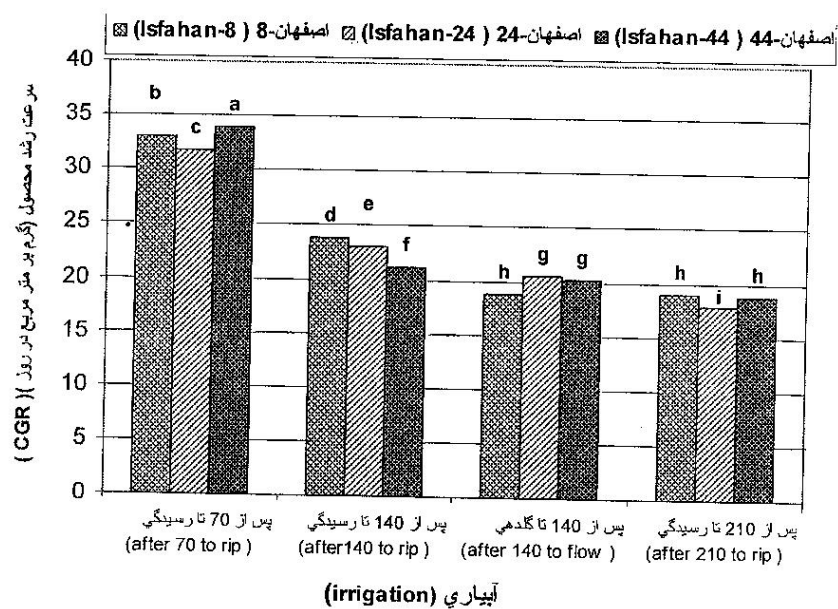
کمترین شاخص برداشت در تیمار شاهد و به میزان ۲۶/۵ درصد بوده است. به نظر می‌رسد تنش خشکی رشد اندام رویشی را بیشتر از عملکرد دانه کاهش داده است یا به عبارتی تأثیر منفی تنش خشکی بر عملکرد دانه کمتر از عملکرد بیولوژیکی بوده است. همچنین از دیدگاه دیگر افزایش مصرف آب در گلرنگ به اندازه ای که اندام غیراقتصادی را افزایش داده است عملکرد دانه را افزایش نداده است. در مطالعه مجد نصیری (۱۳۸۱) در دو کشت بهاره و تابستانه گلرنگ شاخص برداشت در کشت تابستانه به طور معنی‌داری از کشت بهاره بیشتر بود. ایشان دلیل بالاتر بودن شاخص برداشت در کشت تابستانه را کاهش دوره رشد و گل‌دهی زودتر در کشت تابستانه دانسته است. به نظر می‌رسد در مطالعه حاضر نیز اعمال تنش خشکی باعث کاهش تعداد روز تا گل‌دهی و تا رسیدگی فیزیولوژیکی گردیده است و به همین

دلیل همراه با افزایش شدت تنش، شاخص برداشت افزایش یافته است. شاخص برداشت به طور معنی‌داری تحت تأثیر تیمارهای تراکم قرار گرفت (جدول ۳). به طوری که شاخص برداشت در بالاترین تراکم به طور معنی‌داری از دو تراکم دیگر کمتر بوده است در حالی که دو تراکم ۲۰ و ۱۳/۳ بوته در مترمربع از این نظر تفاوت معنی‌داری نداشتند. اگر چه محمدی نیکپور (۱۳۷۴) و مجد نصیری (۱۳۸۱) اعلام داشتند شاخص برداشت گلرنگ تحت تأثیر تراکم قرار نگرفته است. به نظر می‌رسد در مطالعه حاضر در شرایط بدون تنش وجود تعداد زیادی بوته در واحد سطح در تراکم ۳۱ بوته در مترمربع منجر به ایجاد حجم انبوهی از اندام رویشی و نهایتاً تعداد زیادی گل و دانه گردیده است که با توجه به کوتاهی دوره رشد نوعی محدودیت مبدأ موقتی ایجاد گردیده به شکلی که تمام مواد فتوسنتزی ساخته شده

شکل ۱- اثر آبیاری و تراکم بر ارتفاع بوته

Fig. 1. Effects of irrigation and plant density on plant height

شکل ۲- اثر آبیاری و لاین بر سرعت رشد محصول در زمان گلدهی

Fig. 2. Effects of irrigation on CGR at flowing time

فرد است به شکلی که این گیاه در شرایط رطوبت کافی خاک، توانایی ژنتیکی بالایی جهت استفاده بهینه از پتانسیل محیط داشته و در شرایط تنش شدید خشکی هم عملکرد قابل قبولی دارد و همراه با افزایش شدت تنش افت عملکرد آن ناچیز است.

بدینوسیله از زحمات هیأت رئیسه دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان خاصه جناب آقای دکتر احمدعلی فروغی و دکتر ابراهیم بهداد که اینجانب را در این مهم یاری کردند تشکر و قدردانی می گردد.

توسط کانوپی حجیم موجود نتوانسته است به دانه‌ها منتقل گردد و به این صورت در مقابل ماده بیولوژیکی بالای تولید شده در این تراکم میزان دانه کمی ایجاد گردیده که نهایتاً منجر به کاهش شاخص برداشت در تراکم بالای ۳۱ بوته در مترمربع نسبت به دو تراکم دیگر گردیده است. اختلاف بین لاین‌های مورد بررسی از نظر شاخص برداشت در هیچکدام از سال‌ها معنی دار نگردید (جدول ۴).

نتایج این تحقیق نشان داد که عکس‌العمل گلرنگ به شرایط متفاوت رطوبت خاک بسیار جالب و منحصر به

References

- بررسی عملکرد دانه و تأثیر زمان برداشت بر میزان روغن ارقام بهاره و پاییزه گلرنگ. مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر کرج.
- بررسی سازگاری لاین‌های گلرنگ بهاره در منطقه داراب. چکیده مقالات هفتمین کنگره زراعت و اصلاح نباتات ایران، ۲ الی ۴ شهریور ۱۳۸۱.
- اثر تاریخ کاشت روی عملکرد دانه و سایر صفات زراعی ارقام گلرنگ. مجله علمی کشاورزی، دانشگاه شهید چمران اهواز. شماره ۹، صفات ۴۲-۲۸.
- بررسی رابطه ژنتیکی عملکرد و اجزا آن و مطالعه همبستگی صفات مهم زراعی نباتات ایران. چکیده مقالات چهارمین کنگره علوم زراعت و اصلاح نباتات ایران. دانشگاه صنعتی اصفهان. ۲ الی ۴ شهریور ۱۳۷۵.
- بررسی مناسب‌ترین تراکم کاشت بر رشد، عملکرد و اجزا عملکرد ارقام مختلف گلرنگ. چکیده مقالات هفتمین کنگره علوم زراعت و اصلاح نباتات ایران. کرج. مؤسسه تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر. ۲ تا ۴ شهریور ۱۳۸۱.
- گزارش نهایی انتخاب لینه خالص در توده گلرنگ محلی استان اصفهان به شماره طرح ۷۸۲۸۱-۱۲-۱۰۰. بخش تحقیقات اصلاح و تهیه نهال و بذر اصفهان.
- زراعت گلرنگ تابستانه. نشریه پژوهشی. معاونت تحقیقات آموزش و ترویج سازمان کشاورزی استان اصفهان.
- بررسی امکان تولید گلرنگ در کشت تابستانه و مطالعه الگوی توزیع اجزای عملکرد، خصوصیات فیزیولوژیکی و فنولوژیکی لاین‌های انتخابی در مقایسه با کشت بهاره. پایان‌نامه دکتری تخصصی زراعت. دانشگاه آزاد اسلامی-واحد اهواز.

. . . بررسی اثر تاریخ کاشت و تراکم بر عملکرد و اجزای عملکرد گلرنگ در منطقه مشهد.
پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد.

- Abel, G. H. 1976.** Effect of irrigation regimes, planting dates, nitrogen levels and row spacing on safflower cultivars. *Agron. J.* 68: 448-452.
- Akhtarbeg, H., and M. pala. 2001.** Prospects of safflower (*Carthamus tinctorius*) production in Dryland Areas of Iran .Vth Int . safflower Conf. Montana., U.S.A. July 23-27, 2001 .
- Arnon.I. 1972.** Crop production in dry regions. Vo1 . I: Background and principles. Leonard Hill. London . PP:372-380.
- Hang, A. N., and D. W. Evans. 1985.** Deficit sprinkler irrigation of sunflower and safflower. *Agron . J.* 77: 588-592 .
- Leonard. J. E., and D. F. French. 1969.** Growth, yield and yield component of safflower as affected by irrigation regimes. *Crop Sci.* 61: 111-113.
- Nasr, H. G., N. Kathoda., and L. Tannir. 1978.** Effect of N fertilization and population rate spacing on safflower yield and other characteristic. *Agron . J.* 70: 683-685.
- Singh, I. D., and N. C. Stoskopf. 1971.** Harvest index in cereals. *Agron . J.* 63: 224-226.

Evaluation of summer safflower reaction to different intensities of drought stress at Isfahan region

Naderi¹, M. R., G. Nour-mohammadi², I. Majidi³, F. Darvish⁴, A. H.shirani-rad⁵
and H. madani⁶

ABSTRACT

Two experiments were conducted in order to evaluate reaction of summer safflower to different of intensities drought stress at Isfahan region. Three lines of safflower selected from Isfahan land race (Isfahan-8, Isfahan-22 and Isfahan-44) were planted at three densities (31, 20 and 13.3 pm⁻²) under four irrigation regimes (after 70, 140 and 210 milimeters evaporation from calss A pan until maturity and after 140 milimeters evaporation untill full flowering). Planting was done in north- west of Isfahan uzing a rondomized complete block design with a split-split plot layout and three replications during 2001 and 2002. The effects of drought stress on some characteristics including plant height, branching height, number of secondry-branch per plant, number of heads per plant, LAI, total CGR, NAR, flower yield, grain yield, oil yield and HI were studied. The results showed that decreased water supply in safflower canopy caused an intensive stress in canopy. Drought- stress in both years, decreased significantly all characteristics under study except NAR and HI that were increased. In both years, at the first level of drought stress, (Irrigation after 140 milimeter evaporation until maturity), the reaction of safflower to drought stress was considerable, however with increase in drought stress intentsity, reaction of safflower to stress decreased. Therefore, it could be concluded that safflower requires adequate water for optimun growth and production this plant adapts to deficient water conditions.

Key Words: Safflower, Line, Drought stress and Oil.

Received: December, 2003

1- Assistant. Prof. I. A. Univ. Khorasgan. Iran. (corresponding author)

2- Prof., Science and Research unit. I. A. Univ. Tehran. Iran.

3- Research Prof. Agric. Biotechnology Institute. Karaj. Iran.

4- Prof., Science and Research unit. I. A. univ. Tehran. Iran.

5- Research. Assit. Prof. Seed and Plant Improvement institute. Karaj. Iran.

6- Assistant Prof. I. A. Univ. Arak.